
Mají se z univerzit stát pouze hráči ekonomického rozvoje? Přednáška rektora UK Václava Hampla na Evropském fóru vědy a techniky 2010

Mají se z univerzit stát pouze hráči ekonomického rozvoje? Přednáška rektora UK Václava Hampla na Evropském fóru vědy a techniky 2010

Když jsem začal přemýšlet o tématu, o jehož rozvedení jsem byl požádán – totiž „Mají se z univerzit stát pouze hráči ekonomického rozvoje?“ – jedna z prvních věcí, které mne napadly, bylo, že klíčovým slovíčkem tohoto hesla asi bude ono „pouze“. O tom, že univerzity jsou a vždycky byly významným motorem ekonomického vývoje, totiž není myslím pochyb. Jde tedy o to, jestli mají, nebo nemají být navíc ještě něčím jiným.

Než se ale podrobněji dostanu k této otázce, myslím, že je na místě přece jen trochu rozvést to, co jsem označil jako nepochybné, totiž roli univerzit jako hnací síly ekonomického rozvoje. Pochopíte prosím rektora staré, „kamenné“ univerzity, že – ač sám biolog – nikdy nemá pro inspiraci a poučení daleko k bohaté studnici skoro sedmisetleté historie své instituce. Dokument, který akademická obec Univerzity Karlovy i vzdělaná veřejnost České republiky chová ve velké úctě, zakládací listina pražské univerzity ze 7. dubna 1348, ukazuje, že ekonomického významu univerzity si byl při jejím založení velmi dobře vědom takový génius vedení a rozvoje země, jakým byl český král a později římský císař Karel IV. I když je tento dokument psán jazykem vzletným, obřadným, až skoro básnickým, přesto mezi důvody pro založení univerzity jasně mluví o prosperitě země, když říká: „Mezi tužbami našeho srdce a tím, co naši královskou mysl svou tíhou stále zaneprázdňuje, její zřetel, starost a pozornost se stále obrací k tomu, aby naše české království, ... o jehož povznesení vši možnou horlivostí se staráme a o jehož čest a blaho všim svým snažením usilujeme, aby tak, jako se řízením Božím raduje z přirozené hojnosti zemských plodin, podle příkazu naší prozíravosti ... bylo ozdobeno množstvím učených mužů.“ Vysoké učení je stavěno vedle přírodních zdrojů jako další zdroj povznesení a blaha království.

Karel IV. nicméně jistě neměl na mysli univerzitu jako producenta inovací, jak se její role někdy – zvláště v posledních desetiletích – poněkud zúženě vykládá a chápe. Její mistři a studenti se tehdy nezabývali praktickými aspekty lepšího obdělávání polí, tkaní sukna či kování mečů. Jí vzdělaní právníci, lékaři, učitelé, kněží a další vzdělanci ale penetrovali celou společnost a posouvali její celkovou vzdělanostní úroveň výše, včetně důrazu na správné používání rozumu, argumentace, důkazu... Navíc univerzita působila jako magnet, který do království atrahoval další zajímavé osobnosti odjinud a intelektuálně propojoval zemi s dalšími regiony a celou Evropou. I když se univerzity od té doby dramaticky proměnily, jejich hlavním posláním zůstává „prosvycovat“ společnost kvalitními, vzdělanými, kultivovanými, racionálními, kreativními a samostatnými absolventy. Stejně jako intelektuální propojování světa.

S tím, jak rostla potřeba vzdělaných lidí pro chod společnosti – včetně ekonomického, sílil i význam této hlavní role univerzity a dnes a do budoucna zůstává zásadní. Je to velmi dobře vidět na rychle rostoucích ekonomikách východní Asie. Univerzity Číny a Indie usilují o zlepšení své viditelnosti ve světové vědě a ve spolupráci s průmyslem, především ale cíleně a soustavně zvyšují počty absolventů, které vysílají do ekonomického života svých zemí. A jejich přítomnost na pracovním trhu je až překvapivě rychle viditelná – stačí se podívat na růst podílu high-tech produktů na ekonomikách těchto zemí pár let po začátku cílených masivních investic do navyšování počtu studentů na vysokých školách v tomto regionu.

Nyní se tedy dostávám k otázce, zda kromě motoru ekonomického rozvoje mají univerzity být také ještě něčím jiným. Myslím, že ano. Dobře to ilustrují politici v ČR i v EU – a s nimi zřejmě i veřejnost – kteří kladou na univerzity stále další a další očekávání. Především se od univerzit žádá, když ne přímo zajištění, tak alespoň podstatný podíl na zajištění sociální rovnosti. Univerzitní titul je někdy chápán bezmála jako nárokové pojištění proti nezaměstnanosti. Univerzity mají podle některých zajistit, aby je studovala stejná proporce studentů z různých socioekonomických prostředí. Univerzity obecně tuto výzvu přijímají, i když není vůbec jednoduché, a možná někdy ani možné, jim dostat při zachování důrazu na kvalitu hlavní role univerzit.

Každopádně tento příklad ukazuje širší agendu univerzit. Univerzity by měly prostřednictvím svých absolventů i svým přímým působením nejenom podporovat ekonomický rozvoj společnosti, ale společenský rozvoj jako takový. Tím, že vzdělávají, kultivují a rozvíjejí lidi, kteří společnost tvoří, řídí, vedou a inspirují, přispívají univerzity k formování společnosti, v níž se žije lépe nejen po ekonomické stránce, ale i co se týče spokojenosti, bezpečnosti a naplňování sociálních, psychologických, kulturních, duchovních a intelektuálních potřeb jejích členů. Mimochodem, i této role si byl vědom a chtěl jí už citovaný Karel IV., když v zakládací listině univerzity použil takové pojmy jako povznesení, čest a vznešenost království a jeho obyvatel.

Většina z nás se asi shodne, že spokojené prožití lidského života má jakési dvě hlavní nohy, i když každé z nich různí lidé přisuzují různou sílu. Na jedné straně je to dostatečné materiální zabezpečení a na straně druhé užitečné začlenění do fungujícího lidského společenství. Univerzity významně participují na rozvoji obou těchto pilířů.

Zvláště v poslední době sílí volání po tom, aby univerzity byly výrazně více než dosud i přímými ekonomicky aktivními subjekty. Aby výsledky svého výzkumu daleko cíleněji konvertovaly na prodávatelné a prodávané zboží či služby, aby svou ne-výukovou činností přímo vydělávaly pro sebe, případně aby při tom také pomáhaly vydělávat jiným – typicky soukromým – subjektům. Pro některé typy institucí terciárního vzdělávání to může být i poměrně významná komponenta jejich mise, např. pro školy těsně spjaté s konkrétní velkou firmou nebo s regionálně významným průmyslovým odvětvím. Obecně je ale potřeba velmi pečlivě dbát na to, aby excesivní tlak na produkci průmyslových inovací nenarušil hlavní misi univerzit, tedy kultivaci a rozvoj intelektu, odborného rozhledu a hloubky chápání souvislostí u jejich studentů (jakkoliv je zkušenost s praktickým využitím výsledků nepochybně obohacující a žádoucí). Ještě významnější je péče o to, aby přílišný důraz na „proprietaryzaci“ výsledků vědy nenarušil rozvoj vědy jako takové, zejména základního výzkumu, kde otevřená komunikace postupů a výsledků je základním principem, bez něhož si ji těžko představit. V tomto kontextu těžko nezopakovat známou pravdu o tom, že bez kvalitního a intenzivního základního výzkumu by brzy skomíral i inovační transfer. Z tohoto hlediska pořád platí, že univerzity jsou poměrně geniálním vynálezem, který využívá to, co výrobní podniky většinou ve velké míře dělat nemohou nebo nechťejí, totiž základní výzkum, jako vhodné prostředí pro intelektuální rozvoj další generace.

Před několika dny jsem navštívil prestižní Weizmannův institut v Izraelském Rehovotu (což je mimochodem kromě jiného také vysoká škola). Ten podporuje pouze základní výzkum a očekává od svých pracovníků maximální nasazení a výkony právě v základním výzkumu, přitom z jejich patentů jsou odvozeny ekonomické aktivity v řádu 10 miliard USD ročně. Tento příklad naznačuje význam dělby rolí mezi institucí na jedné straně a jednotlivci, kteří ji tvoří, na straně druhé. Velká instituce v zásadě může sledovat paralelně několik cílů (v našem případě kromě výuky a vědy též inovační transfer), i když i ona by měla stále mít na paměti jedno ze základních manažerských pravidel: „Focus on core business.“ Naproti tomu jednotliví akademičtí pracovníci by měli mít možnost se plně koncentrovat na to, co umí nejlépe, a nehonit najednou příliš mnoho zajců. Případný inovační transfer, tam kde je možný a rozumný, by měl být především starostí specializovaného pracoviště (jakkoliv jeho úspěšnost samozřejmě přímo závisí na pochopení, vstřícnosti a kooperaci jednotlivých vědců).

S takovými centry technologického transferu mají poměrně dlouhou zkušenost americké univerzity, podstatně kratší zkušenost západoevropské univerzity a u nás jsme v podstatě spíše v počátcích nebo v lepším případě mírně pokročilých začátcích. Na naší univerzitě běží Centrum pro přenos poznatků a technologií UK (CPPT UK) po pilotním provozu třetím rokem a má za sebou např. úspěšnou realizaci evropského patentu a založení spin-off firmy. Před podpisem je komplexní smlouva s mezinárodní investiční společností specializovanou na tento druh aktivit IP Group, vzhledem k tomu, že najít dostatečně silného kapitálového partnera na domácí scéně není vždy možné.

Dámy a pánové,

učíme své studenty, že vědecká studie má na základě získaných dat v závěru konstatovat odpověď na otázku, formulovanou v úvodu. I když tento můj příspěvek není vědeckou studií, přidržím se tohoto pravidla a odpovídám: Ne, univerzity by neměly být pouze hráči ekonomického rozvoje. K ekonomickému rozvoji přispívat musí, a to v první řadě výchovou kvalitních absolventů a rozvojem vědění. V přiměřené míře by měly – zejména na institucionální úrovni – usilovat i o praktické a ekonomické zhodnocení výsledků své vědecké práce. Měly by v této oblasti aktivně vyhledávat a podporovat pozitivní prvky a v adekvátní míře je rozvíjet. Při tom ale musí trvale dbát na svoji primární odpovědnost za intelektuální rozvoj nastupující generace, za rozvoj vědění a za kultivaci společnosti. Tak – naposledy cítuji zakladatelskou bulu naší alma mater – aby „...prospěšný a chvalitebný záměr ... zrodil důstojné plody a aby vznešenost tohoto království byla rozmnožena utěšenými prvotinami novoty“.

